

ختلاس

بن فقهی - حقوقی

احمد رضا مضافی

با تقریظ

اللہ سید محمد حسن مرعشی

www.KitaboSunnat.com

اختلاس

(بررسی فقهی - حقوقی)

احمد رضائی

با تقریظ آیت‌الله سید محمدحسن مرعشی
ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
چاپ سوم: ۱۳۹۲ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۲۳۷-۴
چاپ و صحافی: چاپ سبحان
رمشانی، احمد

عنوان و نام پدیدآور: اختلاس؛ بررسی فقهی - حقوقی / احمد هومضانی.
با تقریظ آیت‌الله سید محمدحسن مرعشی -
مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۲.
مشخصات فهرسی: ۲۳۸ ص.

قیمت: ۱۲۰۰۰ ریال شابک: 9783-600-108-247

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۲۳۸-۲۴۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع: خرابکاری.

موضوع: اختلاس(فقه). موضوع: اختلاس - قوانین و مقررات - ایران.

موضوع: ایران - قوانین و احکام.

شماره افزودن: مرعشی محمد حسن، ۱۳۹۲

ردمبندی کنگره: ۱۴ الفهار / B۲۱۱۱۱۱

ردمبندی دیویی: ۳۹۷/۲۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۲۶۶۷-۸۰

فروشگاه و نمایشگاه دائمی: تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۱	پیش‌گفتار
۱۵	چکیده
۱۷	مقدمه
۲۲	اهمیت موضوع
۲۴	انگیزه‌ها (اهداف انتخاب موضوع)
۲۵	فرضیات
۲۷	روش تحقیق
۲۷	موانع و مشکلات
۲۷	معرفی مباحث اصلی (پلان)

بخش اول: مبانی فقهی، حقوقی جرم اختلاس

فصل اول: کلیات تعاریف، ادله تحریم، تاریخچه، حیثیت عمومی اختلاس و مطالعه تطبیقی آن با جرایم مشابه)	۳۱
مبحث یکم: تعریف جرم اختلاس	۳۱

۳۱	گفتار اول: معنای لغوی اختلاس
۳۳	گفتار دوم: تعریف فقهی جرم اختلاس
۴۰	گفتار سوم: تعریف حقوقی جرم اختلاس
۴۳	گفتار چهارم: مقایسه کوتاهی بین جرم اختلاس در فقه و حقوق
۴۵	مبحث دوم: ادله تحریم اختلاس
۴۵	گفتار اول: قرآن
۴۷	گفتار دوم: سنت
۴۹	گفتار سوم: عقل
۵۰	مبحث سوم: بررسی تاریخی اختلاس اموال عمومی در قوانین قدیم
۵۱	گفتار اول: اختلاس اموال عمومی در قوانین غیراسلامی
۵۹	گفتار دوم: اختلاس اموال عمومی در حقوق اسلام
۷۷	گفتار سوم: اختلاس در قوانین کیفری ایران
۸۶	مبحث چهارم: حیثیت عمومی جرم اختلاس
۹۱	مبحث پنجم: مطالعه تطبیقی جرم اختلاس با جرایم مشابه
۹۲	گفتار اول: وجوه اشتراک و افتراق جرم «اختلاس» با جرم «خیانت در امانت»
۹۵	گفتار دوم: وجوه اشتراک و افتراق جرم «اختلاس» با جرم «تصرف غیرقانونی»
۹۹	گفتار سوم: وجوه اشتراک و افتراق جرم «اختلاس» با جرم «سرقت»
۱۰۳	گفتار چهارم: وجوه اشتراک و افتراق جرم «اختلاس» با جرم «کلاهبرداری»
۱۰۵	فصل دوم: ارکان جرم اختلاس
۱۰۵	مبحث یکم: رکن قانونی
۱۱۰	مبحث دوم: رکن مادی
۱۱۱	گفتار اول: سمت مرتکب:

۱۱۲	الف) نکته اول:
۱۱۳	ب) نکته دوم:
۱۱۵	ج) اختلاس از شرکت‌های سهامی غیردولتی:
۱۲۲	گفتار دوم: تصاحب:
۱۲۳	الف) مقایسه برداشت و تصاحب:
۱۲۷	گفتار سوم: موضوع و متعلق جرم اختلاس:
۱۲۸	الف) وجوه:
۱۲۹	ب) حواله:
۱۲۹	ج) سهام:
۱۳۲	د) آیا اموال غیرمنقول در قلمرو جرم اختلاس قرار می‌گیرند؟
۱۳۷	گفتار چهارم: سپرده شدن اموال یا اشیاء:
۱۴۲	مبحث سوم: رکن معنوی
۱۴۶	مبحث چهارم: شروع به جرم اختلاس:
۱۴۸	گفتار اول: شروع به اختلاس در قوانین قبل از انقلاب اسلامی:
۱۴۹	گفتار دوم: شروع به اختلاس در قوانین بعد از انقلاب اسلامی:
۱۶۰	مبحث پنجم: همکاری در ارتکاب جرم «اختلاس»:
۱۶۲	گفتار اول: شرکت در جرم اختلاس:
۱۶۳	گفتار دوم: معاونت در جرم اختلاس:
۱۶۵	گفتار سوم: شرکت و معاونت در حقوق سایر کشورها:
۱۶۷	مبحث ششم: تعدد یا تکرار جرم «اختلاس»:

بخش دوم: مجازات

۱۷۱	فصل اول: مجازات جرم اختلاس در فقه و قانون:
-----	--

- ۱۷۱ مبحث یکم: مجازات جرم اختلاس در فقه.
- ۱۷۳ مبحث دوم: مجازات جرم اختلاس در قانون.
- ۱۷۳ گفتار اول: مجازات اصلی.
- ۱۸۱ گفتار دوم: مجازات‌های تبعی و تکمیلی.
- فصل دوم: عوامل تشدید، تخفیف، تعلیق مجازات جرم اختلاس و مسائلی درباره جزای نقدی و انفصال از خدمت.
- ۱۸۷ مبحث یکم: عوامل تشدید مجازات جرم اختلاس.
- ۱۸۷ گفتار اول: عوامل تشدید مجازات اختلاس در حقوق ایران.
- ۱۹۲ گفتار دوم: عوامل تشدید مجازات در حقوق برخی کشورهای دیگر.
- ۱۹۲ الف) مجازات و عوامل تشدید آن در قانون مجازات مصر.
- ۱۹۷ ب) مجازات جرم اختلاس و عوامل تشدید آن در قانون مجازات لبنان.
- ۲۰۰ مبحث دوم: تخفیف مجازات جرم اختلاس.
- ۲۰۰ گفتار اول: تخفیف مجازات جرم اختلاس در حقوق ایران.
- ۲۰۵ گفتار دوم: تخفیف مجازات در قوانین برخی کشورهای دیگر.
- ۲۰۸ مبحث سوم: تعلیق مجازات جرم اختلاس.
- ۲۰۸ گفتار اول: تعلیق مجازات جرم اختلاس در حقوق ایران.
- ۲۱۲ گفتار دوم: تعلیق مجازات جرم اختلاس در قانون مجازات عراق.
- ۲۱۴ مبحث چهارم: مسائلی درباره جزای نقدی و انفصال از خدمت.
- ۲۱۴ گفتار اول: جزای نقدی.
- ۲۱۴ الف) اثر وفات محکوم بر رد جزای نقدی.
- ۲۲۰ ب) اثر توأم بودن جرم اختلاس با جرم دیگری بر رد.
- ۲۲۳ ج) اثر عفو عام و خاص بر رد.

۲۲۸ گفتار دوم: انفصال از خدمت
۲۲۹ الف) انفصال از خدمت و نحوه اجرای حکم
۲۳۰ ب) تخفیف مجازات انفصال دائم
۲۳۱ ج) عفو و انفصال از خدمت
۲۳۲ د) انقضاء مدت انفصال و حقوق ایام انفصال موقت
۲۳۳ ه) انفصال از خدمت در قانون مجازات عراق
۲۳۴ نتیجه‌گیری کلی
۲۳۹ منابع و مأخذ

www.ketab.ir

پیش‌گفتار

امروزه برای اداره امور جامعه و سامان بخشیدن به روابط اجتماعی و بهره‌مندی مردم از مواهب و نعمات موجود در طبیعت، بخش عظیمی از سرمایه و اموال موجود در یک کشور در اختیار دولت و نهادهای عمومی قرار گرفته و می‌گردد.

در آیین اسلام همان‌گونه که حفظ امانت‌های فردی واجب و ضروری است، اهتمام به حفظ و نگهداری امانت‌هایی که به حسب وظیفه توسط دولت یا سایر اشخاص در اختیار کارمندان قرار می‌گیرد، نیز واجب است.

اما همواره احتمال می‌رود، این دسته از اموال و سرمایه‌ها که در اختیار کارکنان دولت قرار گرفته، برخلاف هدف پیش‌بینی شده، مورد تصاحب شخصی قرار گیرد.

لذا بر دولت است که این اموال را در اختیار افرادی صالح و امانت‌دار قرار دهد تا به نحو شایسته‌ای نگهداری و برای هدف مورد نظر به کار گرفته شود، اما با این همه، برخی از کارکنان حکومت در ادای این وظیفه شرعی و قانونی کوتاهی کرده، اموال را به نفع خود یا دیگری تصاحب می‌کنند. در این جاست که باید ضمن شناسایی مؤلفه‌های ارتکاب این جرم و تلاش برای از بین بردن آن، مبارزه قاطع کیفری را به طور فراگیر دنبال کرد.

در مورد این هدف، جناب حجة الاسلام آقای احمد رضانی که از تحصیل‌کردگان حقوق جزاست، موضوع جرم اختلاس را مورد بررسی عمیق قرار داده و اکنون نتیجه آن، به جامعه

علمی و قضایی کشور عرضه می‌شود.

این پژوهش دارای ویژگی‌های زیر است؛

۱. مطالعه تطبیقی جرم اختلاس در فقه و قانون و بیان وجوه تشابه و تمایز این دو.
 ۲. بررسی تطبیقی جرم اختلاس در قانون جمهوری اسلامی ایران با جرم اختلاس در قوانین سایر کشورها به هدف یافتن نقاط قوت و ضعف قانون کشور.
 ۳. تلاش برای روشن نمودن وجوه تشابه و تمایز جرم اختلاس با سایر جرایم مشابه.
 ۴. پاسخگویی به شبهات و سؤالات اساسی در خصوص زوایا و قلمرو جرم اختلاس.
 ۵. آماده کردن بستر مناسب برای اصلاح و تکمیل مواد قانونی مربوط به جرم اختلاس.
- در همین جا لازم است از تمام اساتیدی که در تدوین و تکمیل و اصلاح این اثر نقش موثر داشته‌اند، به خصوص از حضرت آیه‌الله سید محمد حسن صرعی معاون قضایی قوه قضائیه و جناب آقای دکتر جعفر کوشا و هیأت علمی گروه فقه و حقوق پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی قدردانی شود.
- امید است با عنایت به فضل خداوند در آینده نیز شاهد درخشش دیگر آثار این محقق گرامی در حوزه حقوق اسلامی باشیم.

گروه فقه و حقوق

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

از آنجایی که آثار علمی و تحقیقات ارزنده، از نظر دین مبین اسلام، بسیار مورد تأکید قرار گرفته و بحث در مسائل علمی و نشر آن، جهاد در راه خدا شمرده شده است، عده‌ای از محصلین و دانشجویان فاضل اقدام به انجام تحقیقات مختلفی در رشته‌های گوناگون فقهی و حقوقی نموده، از این راه خدایات شایان و قابل توجهی در راه ارتقای سطح علمی در مجامع حوزوی و دانشگاهی انجام داده‌اند که حقاً قابل ستایش و قدردانی می‌باشند.

از جمله کسانی که تحقیقات و تألیفات فقهی و حقوقی ذی‌قیمت و باارزشی را به مجامع علمی تقدیم کرده، جناب مستطاب، دانشمند محترم حجة الاسلام والمسلمین آقای احمد رضانی است.

اثری که می‌تواند کاملاً معترف فضل و دانش و سخت‌کوشی ایشان باشد، بررسی فقهی و حقوقی جرم اختلاس است؛ این اثر که کاملاً کم‌نظیر است، لازم است، مورد توجه قرار گیرد و از قضات محترم و اساتید دانشگاه و دانشجویان رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی می‌خواهم، آن را مورد عنایت قرار دهند.

توفیقات هرچه بیشتر جناب آقای رضانی را در راه اعتلاء و ارتقای فرهنگ اسلامی از خداوند منان مسئلت دارم..

محمدحسن مرعشی

چکیده

۱. اختلاس اموال عمومی همزاد با تشکیل حکومت در جامعه مطرح بوده است و قدمتی به اندازه خود دولت‌ها دارد و همواره نهادی علیه جامعه بشری قلمداد می‌گردد. در کشور ما نیز، علی‌رغم تشدید مجازات مرتکبین جرم اختلاس، ارتکاب آن، در سطح وسیعی همچنان ادامه دارد.
۲. اختلاس عبارت است از این که مستخدم دولت با سوء نیت اموال دولت یا اشخاص را که به حکم وظیفه در اختیار وی قرار داشته، به نفع خود یا دیگری تصاحب کند.
۳. تصاحب و برخورد مالکانه کردن با مال که ملاک اصلی تحقق جرم اختلاس است، لزوماً نیازی به «برداشت» ندارد.
۴. اختلاس اعم از معنای فقهی یا حقوقی آن، اقدام به این عمل ناشایست است که براساس آیات، روایات و عقل، مرتکب آن، مستحق مجازات تعزیری است.
۵. جامع بین جرم اختلاس و هریک از جرایم خیانت در امانت، تصرف غیرقانونی، سرقت و کلاهبرداری، این است که هدف مرتکب از عمل مجرمانه‌اش در همه این جرایم، استیلاء بر مال غیر می‌باشد، با این همه جرم اختلاس از جهات زیادی با جرایم مذکور کاملاً متمایز است.
۶. با عنایت به این که در قانون تعزیرات مصوب سال ۱۳۷۵ بحثی تحت عنوان جرم اختلاس

بیان نگردیده است؛ ماده پنج قانون تشدید همچنان به عنوان عنصر قانونی جرم اختلاس، به قوت خود، باقی است.

۷. شروع به جرم اختلاس متصور است و منافاتی با ماده ۴۱ قانون مجازات اسلامی ندارد.

۸. اموال شرکت‌های سهامی غیردولتی، احزاب، سندیکاها، بانک‌های خصوصی و شرکت‌های تعاونی را وقتی کارمندان آنها به نفع خود یا دیگری تصاحب کنند؛ با وجود برخی شرایط می‌تواند مشمول جرم اختلاس قرار گیرد.

۹. هرگاه کسی علاوه بر استفاده از سند جعلی برای اختلاس، اصل سند را هم جعل کند، برای استفاده از سند جعلی و اختلاس به اشد مجازات محکوم می‌شود و برای خود جعل نیز مجازات مستقلی خواهد داشت.

۱۰. تفویض اختیار تعلیق متهم به اختلاس به دولت، علی‌الخصوص مسأله عدم تعلق حقوق و مزایا با اصل شخصی بودن و فردی بودن مجازات مغایرت دارد.

۱۱. قرار دادن نصاب مالی آن هم مبالغ بسیار پایین برای مجازات در قانون کشور ما، با عنایت به نوسانات ارزش پول با عدالت قضایی و انصاف سازگاری ندارد.

۱۲. هرگاه مختلس در زمان دادرسی و قبل از صدور حکم قطعی، وجه یا مال مورد اختلاس را مسترد نماید، دادگاه او را از تمام یا قسمتی از جزای نقدی معاف و اجرای مجازات حبس را معلق خواهد کرد.

مقدمه

در یک تقسیم‌بندی می‌توان گفت که اختلاس دارای دو جنبه است؛ جنبه جرایم علیه اموال، به گونه‌ای که در این جرم یکی از کارکنان دولت - به تفصیلی که خواهد آمد - اموال، نقدینه، حوالجات، اسناد یا سایر اموال را که بر حسب وظیفه به او سپرده شده، به نفع خود یا دیگری تصاحب می‌نماید و از این حیث حرمت اموال شکسته شده و از ثبات و ایمنی آن کاسته می‌شود.

جنبه دیگر آن جرایم علیه آسایش عمومی است، به گونه‌ای که مستخدم دولت با برداشت و تصاحب اموال دولت یا اشخاص، به نفع خود یا دیگری، موجب بی‌اعتباری دستگاه دولتی شود و باعث سلب آسایش و اعتماد مردم از دستگاه دولتی گردد.

بر طبق قانون مجازات فرانسه سومین دسته از جرایم بر ضد آسایش عمومی، جرایم مضر به مصالح عمومی است که مرتکبین این گونه از جرایم گاهی مستخدمین دولتی و گاهی افراد عادی می‌باشند و امکان دارد که در بعضی از این جرایم در آن واحد هر دو دسته دخالت داشته باشند، مثل رشاء و ارتشاء یا اعمال نفوذ و... جرایم فوق در حقوق فرانسه در سه بخش ۱. در تعدیات مأمورین دولتی نسبت به دولت ۲. در جرایم افراد عادی نسبت به دولت و

مأمورین دولتی ۳. ارتشاء و اعمال نفوذ، آورده شده است.^۱

قانونگذار رژیم سابق نیز با اقتباس از قانون مجازات فرانسه، جنحه و جنایات مضر به مصالح عمومی کشور را درباب دوم قانون مجازات عمومی مورد توجه قرار داده بود و دو فصل اول و دوم این باب اختصاص به جرایم برضد امنیت داخلی و خارجی کشور را داشت و فصل سوم آن، که از ماده ۹۳ شروع و شامل شش مبحث بود، جرایم برضد آسایش عمومی را در بر می گرفت و فصل چهارم و پنجم همین باب دوم مربوط به تقصیرات مأمورین دولتی از یک طرف و جنحه و جنایات نسبت به مأمورین مذکور از طرف دیگر بود.

مقصود از جرایم برضد مصالح عمومی کشور جرایمی است که ضرر و نتیجه سوء آن‌ها مستقیماً و مخصوصاً عاید مصالح عالی کشور و تمامیت سازمان‌های سیاسی و حیات اقتصادی یا استقلال و اعتبارات مملکتی و بالأخره آرامش و آسایش عمومی من حیث المجموع می‌گردد. هرچند عواقب و حجم این قبیل جرایم خواه ناخواه به‌طور غیرمستقیم عاید فرد یا افراد معین نیز می‌شود و منافع خصوصی و شخصی آنان را به خطر می‌اندازد، ولی هدف مستقیم آن‌ها ملت یا دولت و یا حکومت مصطلح در حقوق عمومی می‌باشد. به عبارت دیگر در سایر جرایم مهم مانند قتل، سرقت، اعمال منافی عفت، اتلاف مال غیر، تخریب و غیره، ضرر مستقیم به شخصیت مادی یا دارایی یا شرافت و حیثیت افراد وارد می‌گردد و در واقع اضرار به جامعه و مصالح عمومی در درجه دوم اهمیت قرار داشته، جنبه فرعی دارد، حال آنکه در مورد جرایم برضد مصالح عمومی کشور قضیه کاملاً به عکس است.^۲

اما در قانون فعلی ما با توجه به تقسیم‌بندی جدید قانون مجازات براساس حقوق اسلامی (حدود - دیات - قصاص - تعزیرات) جرم اختلاس در بخش تعزیرات و در مبحث تعذبات مأمورین دولتی نسبت به دولت آمده است.

۱. یزدانی نجف‌آبادی، فائزه: پایان‌نامه مطالعه تطبیقی تعذبات مأمورین دولت نسبت به دولت در حقوق

ایران و فرانسه، از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، سال ۱۳۵۴ - ۱۳۵۳، ص ۱.

۲. حسنی، محمود نجیب: شرح قانون العقوبات القسم الخاص، ۱۹۹۲، الناشر: دار النهضة العربیه، ص ۵.

با این همه برخی حقوقدانان ایران که به صورت بسیار مختصر متعرض جرم اختلاس شده‌اند، آن را در مبحث جرایم علیه اموال مطرح کرده‌اند.^۱

این در حالی است که برخی از حقوقدانان عرب، جرم اختلاس را در زیر عنوان جرایم مضرّ به مصلحت عمومی آورده‌اند و برخی دیگر آن را زیر عنوان جرایم علیه اموال بیان کرده‌اند.^۲

با عنایت به این که قانون مجازات بینش ترکشورهای عربی نیز از حقوق جزای فرانسه اقتباس شده است، غالب حقوقدانان، جرم اختلاس را در دایره جرایم علیه آسایش عمومی (جرایم مخلّ به مصلحت عمومی) قرار داده‌اند.

در حقیقت قانون مجازات این کشورها از دو قسم مهم تشکیل می‌شود، ۱. قانون مجازات عمومی (قانون العقوبات القسم العام) ۲. قانون مجازات اختصاصی (قانون العقوبات القسم الخاص).

و قسم خاص (جزای اختصاصی) را در سه قسمت بیان کرده‌اند؛

۱. جرایم مضرّ به مصلحت عمومی ۲. جرایم تجاوز علیه اشخاص ۳. جرایم تجاوز علیه اموال.

غالب حقوقدانان عرب جرم رشوه و اختلاس و تزویر را در دایره جرایم مخلّ به مصلحت عمومی قرار داده‌اند.^۳

در هر صورت عمده تقصیرات مأموران دولت را می‌توان به سه گروه ذیل تقسیم کرد؛
۱. تجاوز مأموران دولتی از حدود مأموریت و اختیارات قانونی و استناع از انجام

۱. ر.ک. میر محمد صادقی، حسین: جرایم علیه اموال و مالکیت، نشر میزان، چاپ دوم، پاییز ۱۳۷۶، شامیانی، هوشنگ: جرایم علیه اموال و مالکیت، انتشارات ویراستار، چاپ دوم، ۱۳۷۵، ص ۱۵۳.

۲. بهنام، رمیس: الجرائم المضرة بالمصلحة العمومية، الناشر منشأة المعارف بالاسكندرية. محمد ذکی ابو عامرو الفهوجی، عبدالقادر، قانون العقوبات، القسم الخاص، الدار الجامعية. بک، احمد امین: شرح قانون العقوبات الاهلی، المجلد الاول، الدار العربية للموسوعات، ص ۲ تا ۵.

۳. حسنی، محمود نجیب: پیشین، صص ۷ و ۱۳.

- وظایف قانونی ۲. تعدیات آنان نسبت به افراد ۳. تعدیات آنان نسبت به دولت.
- یکی از مهم‌ترین موارد تعدیات کارمندان دولت، نسبت به حکومت، جرم اختلاس است. این جرم بلکه هر یک از جرایم و پدیده‌های اجتماعی را می‌توان از دو نگاه موردکنکاش قرار داد؛ یکی از جهت بررسی مؤلفه‌ها و عوامل مؤثر در تحقق یک جرم^۱ و دوم، از جهت راه‌های مبارزه با آن.
- در پاسخ به این سؤال که چرا بعضی از کارمندان دست به ارتکاب اختلاس می‌زنند می‌توان گفت: مجموعه‌ای از عوامل فردی و شخصیتی به همراه عوامل اجتماعی و محیطی در بروز یک رفتار مجرمانه از جمله اختلاس می‌توانند نقش داشته باشند، ولی باید توجه داشت همچنان که نتایج بعضی از تحقیقات نشان می‌دهند، مجموعه‌ای از عوامل بنیادی اقتصادی، سیاسی و ساختاری در مورد چنین جرمی، تأثیرگذاری بیش‌تری دارد که فهرست‌وار عبارت‌اند از
۱. فقر و فقدان تأمین اجتماعی همراه با چشم‌اندازی نگران‌کننده از آینده.
 ۲. تورم روزافزون و جریان رو به کاهش قدرت خرید مردم.
 ۳. میزان دخالت و نقش دولت در اقتصاد کشور.
 ۴. به وجود آمدن فرصت‌های مناسب که ناشی از جهانی شدن اقتصاد کشورهاست.
 ۵. تغییر بی در پی قوانین و مقررات.
 ۶. بی‌ثباتی و فقدان نهادهای قدرتمند برای نظارت بر اجرای صحیح و کارآمد قوانین.
 ۷. سانسور و مخفی نگاه داشتن اخبار مربوط به این قبیل رویدادها.
 ۸. سطح زندگی پایین افراد در قیاس با سطح زندگی بالای برخی از افراد جامعه.

۱. اخیراً در این باره تلاش‌هایی توسط مرکز تحقیقات و پژوهش‌های قوه قضائیه در جلد اول و دوم (بررسی ارتباط فساد مالی در دستگاه‌های دولتی با میزان حقوق و دستمزد) کرده است و همچنین در شماره ۲۵ مجله پژوهشی مجلس صورت پذیرفته است.

۲. مجلس و پژوهش: نشریه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ش ۲۵، سال پنجم، ۱۳۷۷، صص ۱۱۶

۹. دولت به اندازه کافی و درست به افراد خود حقوق نمی‌دهد.
۱۰. آرزو، فرصت‌طلبی، خودخواهی و عدم وجود شعور اجتماعی در فرد.
۱۱. وجود برخی از عناصر فاسد در مراکز و شغل‌های مهم دولتی.
۱۲. نبودن وجدان دینی.^۱
- و ده‌ها عامل و انگیزه دیگر را می‌توان در این باره برشمرد.^۲
- اما در خصوص نگاه دوم مبنی بر راه‌های مبارزه با جرم اختلاس، به عبارت دیگر چه باید کرد که تا کم‌تر شاهد چنین وضع اسفباری در جامعه باشیم؟
- پاسخ این است که ضمن شناسایی عوامل و از بین بردن آن‌ها و سلب موقعیت‌ها و فرصت‌ها باید مبارزه قاطع کیفری را نیز به‌طور فراگیر دنبال کرد. مبارزه کیفری که در قالب تعقیب جزایی و تعیین مجازات برای مجرمین تجلی می‌شود، بخشی از یک حرکت اجتماعی است که دانش حقوق عهده‌دار تحلیل و تفسیر آن، محبوب می‌شود.^۳
- به عبارت دیگر، به منظور جلوگیری از سوء استفاده‌های کارمندان دولت از سرمایه و اموال موجود در اختیار آن‌ها و تضمین هرچه بیش‌تر منافع دولت و ملت و مصالح عمومی،
-
۱. حمد، عبدالرحمن: گفتاری کوتاه درباره رشوه، با زتاب‌ها، انگیزه‌ها و طریق پیشگیری آن. (مترجم: صادقی، محمد) صص ۳۹ - ۳۸ - ۳۷ - ۳۶ - ۳۵.
- هرچند عوامل فوق، انگیزه‌های رشوه و عوامل ایجادکننده آن می‌باشد، اما به لحاظ این که ارتشاء و اختلاس از مهم‌ترین جرایم مالی و فساد اداری می‌باشند، بنابراین عوامل فوق عیناً می‌توانند در مورد فرد اختلاس‌کننده نیز وجود داشته باشند. (نگارنده)
۲. برای بررسی عوامل و انگیزه‌های فساد اداری (اختلاس و ارتشاء و...) رجوع کنید به بررسی ارتباط فساد مالی در دستگاه‌های دولتی با میزان حقوق و دستمزد جلد اول و دوم، مرکز تحقیقات و پژوهش‌های قوه قضاییه، توکلی، احمد: روزنامه رسالت، ش ۸۶۸، تاریخ ۱۳۶۷/۱۰/۱۲، ص ۱. خلاصه مطلب: بررسی علل سوء استفاده مالی، اختلاس، اخلال و کلاهبرداری در نهاد‌های ایران، عبدی، عباس: روزنامه سلام، شماره ۱۱۹۱، تاریخ ۱۳۷۴/۴/۲۴، ص ۲. خلاصه مطلب: بررسی علل اختلاس در بانک صادرات تهران. روزنامه کیهان: ش ۱۳۴، تاریخ ۱۳۷۶/۷/۱۶، ص ۵. خلاصه مطلب: نگرشی بر علل و عوامل سوء استفاده‌های مالی در شرکت‌ها و مؤسسات ایران.
۳. منصور آبادی، عباس: اختلاس شایع‌ترین جرم مالی: ماهنامه حقوق و اجتماع، شماره ۱۲.

قانونگذار در صدد حمایت کیفری از این دسته از اموال و سرمایه‌ها برآمده، کسانی را که متولی امور اجتماعی بوده و امکانات و دارایی‌های عمومی در اختیار آنهاست از دخل و تصرف برخلاف موازین قانونی و استفاده شخصی به نفع خود یا دیگران ممنوع کرده است. این حمایت کیفری تحت عناوین مختلفی در قانون آمده است که از جمله مهم‌ترین آنها جرم اختلاس است.

و چنان که ذکر شد از جمله تعدیات کارمندان و کارکنان دولت و مؤسسات و شرکت‌های دولتی یا وابسته به دولت یا سایر مأمورین به خدمات عمومی که به مناسبت انجام وظیفه و شغل خود، نسبت به اموال و وجوه متعلق به دولت یا اشخاص دیگر، مرتکب می‌شوند، جرم اختلاس است.

اهمیت موضوع:

یکی از بارزترین مشکلات و معضلات جهان، بالاخص کشورهای جهان سوم و کشورهای در حال توسعه، تخلفات و جرایم کارکنان دولت و سوء استفاده‌های مالی آنها از اموال دولتی می‌باشد که رشد فزاینده‌ای نیز پیدا کرده است. با نگاهی به پرونده‌های جرایم کارکنان دولت به راحتی این نکته را درخواهیم یافت که یکی از شایع‌ترین جرایم کارکنان دولت، جرم اختلاس است.

به هر حال، علی‌رغم تشدید مجازات مرتکبین جرم اختلاس، ارتکاب این جرم در سطح وسیعی همچنان ادامه دارد.

صفحات جرایم، خود گویاترین دلیل بر مدّعی ماست.^۱

۱. در ذیل به برخی از جرایم که اخباری درباره جرم اختلاس در سطح جهان و کشور ما بین سال‌های ۱۳۶۷ تا ۷۴ منتشر کرده‌اند، به عنوان نمونه اشاره می‌شود؛

(۱) اطلاعات، شماره ۲۰۶۷، سال ۲۴ / ۱۰ / ۱۳۷۴، ص ۱۲، خلاصه مطلب: تحلیلی درباره بررسی زمینه‌ها و تبعات محکومیت روتانه‌وو، رئیس جمهور کره جنوبی به علت اختلاس و رشوه‌گیری.

- ۲) اطلاعات، شماره ۱۹۸، تاریخ ۱۱ / ۱۲ / ۱۳۷۱، ص ۱۶، خلاصه مطلب: گزارش درباره سوءاستفاده‌های مالی و اختلاس در سازمان ملل متحد.
- ۳) همان، شماره ۱۹۷، تاریخ ۵ / ۵ / ۱۳۷۳، ص ۲، صاحب اثر: عیاری، علیرضا، خلاصه مطلب: جمله‌هایی از کتاب هفت فرهنگ سرمایه‌داری نوشته جارتز همپون تونر درباره اختلاس و سرقت مدیران دولتی انگلستان.
- ۴) همان، شماره ۱۸۴۳۱ - ۱۶ / ۹ / ۱۳۶۷، ص ۱۵، اطلاعات ضمیمه: شماره ۱۹۷، مورخ ۲۶ / ۸ / ۱۳۷۱، ص ۸، خلاصه مطلب: نگاهی به بحران رشوه‌خواری و اختلاس در دستگاه حاکمان و سیاستمداران ژاپن.
- ۵) همان، شماره ۴ / ۲۰۵۳ مورخ ۲۹ / ۱ / ۱۳۷۴، ص ۱۳، خلاصه مطلب: گزارشی از جلسه رسیدگی به پرونده اختلاس از بانک صادرات و شماره ۲۰۵۳۵ سال ۴ / ۵ / ۱۳۷۴، ص ۱۳، خلاصه مطلب: تشریح جزئیات و چگونگی اختلاس بانک صادرات ایران. و شماره ۲۰۵۳۵، سال ۴ / ۵ / ۱۳۷۴، ص ۱۳، خلاصه مطلب: اظهارات آقای رفیقدوست، رئیس بنیاد مستضعیان در مورد اختلاس بانک صادرات و شماره ۱۸۶۳۱ سال ۱۶ / ۹ / ۱۳۶۷، ص ۱۵، خلاصه مطلب: گزارش از محاکمه مدیران شرکت تک بخش، به اتهام اختلاس در کشور.
- ۶) رسالت، سال ۲۷ / ۴ / ۱۳۷۲، ص ۱۵، خلاصه مطلب: نگاهی به سوء استفاده‌های مالی در شهرداری تهران.
- ۷) همان، تاریخ ۱۷ / ۱ / ۱۳۷۴، ص ۱۵، خلاصه مطلب: تشریح نحوه اختلاس در بانک صادرات ایران.
- ۸) سلام، ش ۱۳۴۷، تاریخ ۱ / ۱۱ / ۱۳۷۴، ص ۲، خلاصه مطلب: نگاهی به اختلاس در بانک سپه شعبه پاریس.
- ۹) کیهان، ش ۱۴۳، دوره ۴۹، تاریخ ۱۲ / ۹ / ۱۳۷۰، ص ۱، خلاصه مطلب: اعلام جزئیات دستگیری و مجازات شبکه‌های اختلاس، فساد و رشوه‌خواری توسط دادستان نظامی کشور.
- ۱۰) کیهان، ش ۱۴۹، تاریخ ۷ / ۱۰ / ۱۳۷۲، ص ۱۶، خلاصه مطلب: نگاهی به اختلاس مدیر عامل بانک تجارت از اموال مردم در این بانک.
- ۱۱) ابرار، شماره ۸، تاریخ ۱۶ / ۷ / ۱۳۷۰، ص ۵، خلاصه مطلب: گزارشی از اختلاس و سوءاستفاده‌های مالی سیاستمداران در ایتالیا.
- ۱۲) اطلاعات ضمیمه، ۱۹۷، تاریخ ۲۶ / ۸ / ۱۳۷۱، ص ۸، خلاصه مطلب: نگاهی به بحران رشوه‌خواری و اختلاس در دستگاه حاکمان و سیاستمداران ژاپن.
- ۱۳) جمهوری اسلامی، شماره ۴۶۷۰، ۲ / ۵ / ۷۴، ص ۱، خلاصه مطلب: نگاهی درباره پرونده اختلاس در بانک صادرات.
- ۱۴) کیهان، ش ۱۴۵، تاریخ ۱۹ / ۶ / ۷۱، ص ۷، خلاصه مطلب: گزارش از افزایش جرایم عمومی و مالی در روسیه.
- ۱۵) همان، ش ۱۳۸، تاریخ ۹ / ۱ / ۶۹، ص ۱۱، خلاصه مطلب: گزارش از کشف یک باند سوء استفاده از خزانه بانک ملی مرکزی قم.
- ۱۶) همان، ش ۱۴۰، تاریخ ۱۷ / ۸ / ۱۳۶۹، ص ۱۵، خلاصه مطلب: دستگیری دو شبکه بزرگ اختلاس و ارتشاء در

اختلاسهای نجومی کارکنان بلند پایه، اهمیت قضیه را دو چندان می‌کند.^۱ در قانون اساسی جمهوری اسلامی که همانند قوانین اساسی سایر کشورها در آن، مهم‌ترین و نمادی‌ترین مطالب بیان گردیده، در اصل ۴۹ دولت را موظف کرده است تا ثروت‌های ناشی از اختلاس را گرفته، حسب مورد به بیت المال یا صاحب حق برگرداند.^۲

انگیزه‌ها (اهداف انتخاب موضوع):

مهم‌ترین انگیزه‌هایی که موجب انتخاب بررسی فقهی، حقوقی جرم اختلاس گردید، به شرح ذیل می‌باشد؛

۱. به هر علت در حال حاضر، جرم مذکور، موضوع قابل توجهی از پرونده‌های کیفری مراجع قضایی را به خود اختصاص داده است و در این باره سؤالات و شبهات اساسی در خصوص زوایا و قلمرو جرم اختلاس وجود دارد که روشن نمودن زوایای مبهم این جرم و

→

شهرداری و ثبت اسناد مشهد.

۱۷) جمهوری اسلامی، ش ۲۶۸۳، تاریخ ۱۳۶۷/۶/۹، ص ۱۲، خلاصه مطلب: حکم قوه قضاییه در مورد تسوچ منصور، مدیر عامل شرکت سایبا و همکاران وی به اتهام اختلاس.

۱۸) همان، ش ۴۱، تاریخ ۱۳۷۲/۷/۷، ص ۱۵، خلاصه مطلب: اختلاس مقامات دولتی ترکیه.

۱۹) رسالت، ش ۲۳۱۵، تاریخ ۱۳۷۲/۱۰/۱۸، ص ۳، خلاصه مطلب: نگاهی به اختلاس مالی کلینتون، رئیس جمهور آمریکا.

۲۰) جهان اسلام: شماره ۷، تاریخ ۱۳۷۲/۸/۸، ص ۱۲، خلاصه مطلب: اعدام چند تن از درخشانان چین به جرم اختلاس و رشوه‌خواری.

۱. اختلاس ۱۲۳ میلیارد تومانی بانک صادرات ایران از جمله اختلاس‌های بزرگ در کشور ما می‌باشد. در این باره ر.ک. به روزنامه جمهوری اسلامی، ۴۶۹۴، سال ۱ / ۶ / ۱۳۷۴، ص ۱۵.

۲. اصل ۴۹ قانون اساسی مقرر می‌دارد؛

«دولت موظف است، ثروت‌های ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوء استفاده از موقوفات، سوء استفاده از مقاطعه‌کاری‌ها و معاملات دولتی، فروش زمین‌های موات و مباحات اصلی، دایر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیر مشروع را گرفته، به صاحب حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او، به بیت‌المال بدهد. این حکم را باید با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی دولت اجرا کند.»

پاسخ‌گویی به شبهات موجود، می‌تواند گام مؤثری در آگاهی بخشیدن به قضات و وکلای محترم و سایرین باشد.

۲. آماده کردن بستر مناسبی برای اصلاح و تکمیل مواد مربوط به جرم اختلاس.
۳. وجود شباهت‌هایی بین جرم اختلاس با برخی جرایم دیگر از جمله خیانت در امانت، تصرف غیرقانونی، سرقت، کلاهبرداری و غیره، موجب برداشت‌های متفاوت و صدور احکام متناقض قضات گردیده است و بعضاً جرمی که عنوان خیانت در امانت داشته را به عنوان اختلاس مطرح کرده‌اند. تلاش برای روشن نمودن وجوه تشابه و تمایز جرم اختلاس با سایر جرایم مشابه، یکی از انگیزه‌هایی بود که نگارنده را به انتخاب موضوع سوق داد.
۴. مطالعه تطبیقی جرم اختلاس در فقه و قانون و بیان وجوه تشابه و تمایز این دو.
۵. مطالعه تطبیقی جرم اختلاس در قانون موضوعه کشور ما با جرم اختلاس در قوانین سایر کشورها به هدف یافتن نقاط ضعف و قوت قانون کشور ما و ارائه پیشنهادهاى اصلاحی.
۶. قانونگذار از اختلاس تعریفی ارائه کرده است، این امر موجب اختلاف در ارائه تعریف از این جرم گردیده است، تلاش برای ارائه تعریفی نسبتاً جامع و مانع از این جرم یکی دیگر از اهداف است.

فرضیات:

فرضیه‌های زیادی در زمینه جرم اختلاس در نظر نگارنده بود و دقیقاً وجود همین فرضیات، باعث انتخاب این موضوع گردید که در طول مباحث، به بیان آن‌ها پرداخته می‌شود. در این جا به برخی از مهم‌ترین فرضیات اشاره می‌شود:

۱. مفهوم اختلاس در فقه با اختلاس در قانون مغایرت دارد و در حقیقت اختلاس براساس قانون از حقوق فرانسه اقتباس شده است، هرچند از جهت نوع مجازات، می‌تواند

۱. در این باره ر.ک. بازگیر، بداهه: کلاهبرداری، اختلاس و ارتشاء در آرای دیوان عالی کشور، ناشر، نشر

مبنای فقهی (تعزیر) داشته باشد.

۲. برخلاف بسیاری از حقوقدانان و قوانین در تعریف جرم اختلاس، نگارنده عقیده دارد که آوردن واژه «برداشت» در تعریف جرم اختلاس هیچ ضرورتی ندارد، زیرا هرچند ممکن است، تحقق تصاحب و برخورد مالکانه کردن با اموال دولتی یا اشخاص دیگر که به حسب وظیفه به کارمند دولت سپرده شده است، نیاز به اخذ و برداشت قبلی داشته باشد، اما در غالب موارد، مال در اختیار کارمند است و برداشت مجدد معنایی ندارد. در حقیقت معیار تحقق جرم اختلاس تغییر جهت و نیت و برخورد مالکانه با مال است و فرقی نمی‌کند که این تصاحب همراه با برداشت باشد یا نباشد.

۳. با عنایت به تبصره سه ماده پنج قانون تشدید مجازات مرتکبین اختلاس، مرتکب با استرداد تمام وجه یا مال مورد اختلاس عفو و از جزای نقدی و تعلیق مجازات حبس برخوردار می‌شود. حال با توجه به حذف دادسرا از نظام دادرسی، به نظر می‌آید هرگاه مختلس در طول مراحل مختلف رسیدگی (تعقیب، تحقیق، محاکمه) قبل از صدور حکم قطعی، وجه یا مال مورد اختلاس را استرداد نماید، مشمول عفو از تمام یا قسمتی از جزای نقدی و تعلیق اجرای مجازات حبس خواهد شد.

۴. برخلاف برخی از حقوقدانان، نگارنده بر این باور است که جرم اختلاس علاوه بر اموال منقول، در مورد اموال غیرمنقول نیز سریان دارد.

۵. عفو عمومی یا خصوصی و فوت مختلس، تأثیری بر استرداد اموال اختلاس شده ندارد، ولی با فوت محکوم، جزای نقدی، ساقط می‌شود.

۶. اختلاس از شرکت‌های خصوصی و تعاونی با وجود برخی شرایط، می‌تواند مشمول جرم اختلاس گردد.

۷. جرم اختلاس در درجه اول در زمره جرایم علیه آسایش عمومی است هرچند با عنایت به این که غالباً هدف اصلی مختلس به دست آوردن مال می‌باشد. در درجه دوم می‌تواند به عنوان جرایم علیه اموال نیز مطرح گردد.

روش تحقیق:

روش تحقیق عمدتاً کتابخانه‌ای بوده است و با استفاده از منابع موجود در کتابخانه‌ها به بررسی ابعاد و زوایای گوناگون جرم اختلاس پرداخته شده است. در طول تحقیقات ابتدا منابع مرتبط شناسایی و فیش برداری شد و سپس با توجه به سرفصل‌های مورد تصویب، تحریر و تحلیل مباحث مورد نظر، شروع شد. نیز نگارنده، خود را ملزم نمود تا تمامی مباحث را همراه با مطالعه تطبیقی بین فقه و حقوق و همچنین مقایسه جرم اختلاس در حقوق کشور ما با سایر کشورها را (عمدتاً قوانین کشورهای مصر، لبنان، سوریه و عراق) بررسی نماید که به مقتضای مباحث نقاط ضعف و قوت قانون ما بیان گردیده است.

موانع و مشکلات:

یکی از موانع تحقیق کمبود، منابع فارسی بود و شاید بتوان به جرأت اذعان کرد که هیچ یک از اساتید محترم حقوق جزای اختصاصی که متعرض بحث جرم اختلاس شده‌اند، بیش‌تر از تعداد انگشتان دست به بیان مباحث این جرم آن هم در حد ذکر مواد مربوطه و بیان برخی کلیات، نپرداخته‌اند.

این در حالی است که برخلاف جرم اختلاس درباره بسیاری از جرائم دیگر نه تنها به طور کامل بحث کرده‌اند، بلکه در غالب موارد برای هر جرم کتاب مستقلی نیز به رشته تحریر در آورده‌اند، اما باید به این حقیقت نیز اعتراف کرد که اساتید حقوق کشورهای عربی، در مورد زوایا و ابعاد مختلف جرم اختلاس مباحث بسیار ارزنده‌ای مطرح کرده‌اند و بعضاً کتاب‌های مستقلی نیز در این باره نگاشته‌اند.

معرفی مباحث اصلی (پلان):

رساله حاضر در دو بخش تدوین گردیده است؛ بخش اول دارای دو فصل می‌باشد.

در فصل اول از بخش اول به مباحث کلی نظیر، تعریف فقهی و حقوقی جرم اختلاس، ادله تحریم، تاریخچه، حیثیت عمومی جرم اختلاس و مطالعه تطبیقی آن با سایر جرائم مشابه پرداخته شده است. در واقع این فصل متشکل از پنج بحث می‌باشد که مبحث اول آن، اختصاص به تعریف جرم اختلاس دارد.

مبحث دوم درباره ادله تحریم جرم اختلاس و مبحث سوم شامل مباحث تاریخی جرم اختلاس در قوانین گذشته می‌باشد. مبحث چهارم اختصاص به حیثیت عمومی جرم اختلاس دارد و مبحث پنجم مطالعه تطبیقی جرم اختلاس با سایر جرائم مشابه می‌باشد.

فصل دوم از بخش اول شامل بحث می‌باشد که عبارت‌اند از

مبحث اول: رکن قانونی	مبحث چهارم: شروع به جرم اختلاس
مبحث دوم: رکن مادی	مبحث پنجم: همکاری در ارتکاب جرم اختلاس
مبحث سوم: رکن معنوی	مبحث ششم: تعدد و تکرار در جرم اختلاس
بخش دوم:	

بخش دوم اختصاص به مجازات جرم اختلاس دارد. این بخش نیز همانند بخش اول، دارای دو فصل است.

فصل اول از بخش دوم، شامل دو مبحث می‌باشد؛

مبحث اول: مجازات جرم اختلاس در فقه

مبحث دوم: مجازات جرم اختلاس در قانون

فصل دوم از بخش دوم، درباره عوامل تشدید مجازات جرم اختلاس، تخفیف مجازات جرم اختلاس، تعلیق مجازات جرم اختلاس و مسائلی درباره جزای نقدی و انفصال از خدمت می‌باشد که در چهار مبحث مورد بررسی قرار می‌گیرد.